

PESMA VATRE I SNA

VASILJE
KALEZIĆ

10-74817031

Pesnik Branko Miljković* u trenutima najtragičnije inspiracije imao je hrabrosti da sugestivno zapeva protiv sebe, uprkos sebi, i da, bez moralne hipokrizije stjehom zaraženih stvaralaca, iskreno potpiše smutnu presudu vremenu kao obliku sveta, pridružujući se tako malom broju onih nespokojnika literature koji nisu mogli da shvate i nisu umeli da podnesu svoju vlastitu dubinu, koji nisu znali i nisu hteli da suze ogromno uvećanu perspektivu skoro nadstvarnog saznanja o sudaru moći ustremljenog duha sa nizom siroko rasprostranjenih prizemnih talasanja korisnih znanja o životu. Njegova osetljivost granica se valerijevskim rasponima odricanja od ravnoteže, a sigurnost duhovne koncentracije zaobilazila je razlijuv stabilnost balansiranih razmaha koji bi ga održali uprkos pevanju, protiv opevanog, za sreću življenja posle svega što je rekao. Istorijska naše književnosti, bogata tragičnim sudbinama, rano prelomljenim životima i nedovršenim delima, morala je, davno pre pravog vremena i konvencionalnog studijskog registrovanja, da otvori svoje stranice jednom izuzetnom slučaju pesničke vere u reč, pesniku koji je nagovestio stradalacku misiju postojanja pesme, ubistvenog okruženosti obračuna sa sobom za istinu, poetskog imaginativnog onih misli koje su izoštrene u žive i koje peku i bole strahom nezalečivog ponosa i priksa.

Nema sigurnih prilaza za određivanje vratnica u kosmos Miljkovićeve pesme. Ona je nešto odelito, izdvojeno, volumenski zaokruženo, put možda spiralnog zavojja bez izlaza, i morao bi se, apriorno, već nalaziti nešto naše u njoj pa da iznutra tražimo izlaz pipajući po mraku ili hladu za nedosegnutom zvezdom iskrčivog varmičnog, daleko pre nego što bismo u njen svet mogli da se uvučemo spolja i da inventarski poboležimo sve čega ima i kako izgleda, da tamo nademo ono što nam pripada, što nam je oteto, za

nas kazano, nama namenjeno. A pred ovim sabranim delima, koja čine jednu knjigu ni desetogodišnjeg pevanja i pisanja, ne mogu da se otkloni utiski koji mi se nameću još od prvih čitanja Miljkovićeve pesama: ogromni paskalovski prostori, zasvođeni neprozirnim kubetima pomrčinske bezizlaznosti, stesnili su pesnika, pritisli ga težinom bezglasne tišine, i on, okrenut nekud gore, nem i nepomičan, sluša odjeko svojih simbola i, u sebi, vidi odsjaj svojih zamišljanja. Kao u sluhu, pregrađenom barijerom teške i tamne nepromoćivosti, do pesnika dopiru odjeci zvukovnog instrumentiranja koje samo tvorca može da odgoneta: lepi moj dane, zvezdo, cvete, noći, ženo bela uteho, laste, sliko varke, žaru neveseli, vatro, o daljino sna, pesmo prazna i zvezdana... I kao u oku, opterećenom slepilom nevidenog, bukti svaka stvar fenikskog radanja, jer „i stvari mogu zapjevati“. Iz njegovih pesama u vertikalnom nadiraju struji plamsajući žižak ekspresije, i ti eksklamativni doznivi tonovi u jedva čujnom „o“ prostiru se stazama koje, ukoliko izgledaju jasnije i lepše, utoliko više vode putem u nepoznatu i nestvarno.

Jedan paradoks, svojstven samo velikima i lako pravdan kod izuzetnih, postao je, u prvim komentarima i pokušajima analiza, kamen smutnje u određivanju odlika Miljkovićeve pesme, u svrstavanju pod norme pravaca i vrste inspiracije, u karakteru procene kulture i obrazovanja. Pesnik razmaknutih prostora, užasa od raznjaja, sav u žaru ekspresije vatrom i neobuzdanosti, eksperimentator u iskušavanju svojih afiniteta i moći za svaku vrstu pesme, nespan silom vezanosti isključivo za tie, pesnik hamletovske vidovitosti o spavanju, sanjanju i umiranju, o tome šta nas, u ponoru, čeka kad kod života ovo „klupče izaznomaio...“ proglašeno je modernim klasičizmom; a, u isto vreme, pesnik koji je ukrotio anarhiju u versifikaciji, koji je u razumu vdeo uzroke prautzroka svernu, uno jedan spregnuti lirsko-misloni intenzitet, cizelirao skoro nijansiranim brušenjem, ono što je Sker-

lič tako tačno uočio u misli Božidara Kneževića, „lirizam intelekta“, — onotan je rekvizitima romantičarskog slavilja nekontrolisanih emocija i nadahnuća.

Naravno, pesma Branka Miljkovića prolazi mimo tih klasifikacija, i, ruga im se vitalnosti svojih impulsivnih otgnutosti od shema i skala stepenastog smeštaja među stroge sisteme, ona živi totalnom slobodom duha koji je bio primarno opredeljenje u tvoračkom daru pesnika, ona je primer borbe protiv svake stega i čit i na izjed smirenoj „klasičnoj“ strofi proučenijskih odlika, njeni stihovi iznutra nagrizaju stari okvir stejnog prostora i razbijaju jedinstvo proporcionalnog gradiranja svojom predanom službom pesničkoj imaginaciji kao idealu kome se može žrtvovati. Otuda u Miljkovićevoj poeziji onaj osećaj za tajne niti vezivanja, za skladnost smisla geometrijskih linija u formalskoj slici istine mogućnog prepričavanja i Ajnštajna, i otuda prioritet jedne vrste logičke kategorije nad materijalnim uzrokom čitade se revolucionisanje starog vrši u ime davne Heraklitove misli: „Iako je ova Istinu o kojoj ja govorim većito važeća, pokazuju se ljudi nespoibni da je shvate — i pre no što za nju čuju, i kad je jednom čuju.“

Jednom je to pesnik koji od poezije stvara misteriju, govori patetičnom emocionalnog uzbuđenja odzgo, divinizuje glas pesnikove slutnje do prorokih predskazanja nepovrata sa imenom, i, postivoćujući poeziju sa strahom za istinom, lepptom, snagom, on je užiče do nemevljive simbioze pesnika i pesme, do istovetnosti poezije sa svim što počinje i što se završava u čovekovom saznanju. Ali, Miljković je i pesnik koji je pesmu pretvorio u predmet, sakrio se iza nje, pričio se u nezavisnom posmatranju provere da u pesmi nema šta da se dogada, jer je sve bilo pre pesme, pre trenutka asocijativnih muka simultano nastalih u činu stvaranja koje se tako odvajalo od ličnih nemira i postaje opšta slika pesnika kabinetske laboratorije i erudicnog savršenstva predčim i tajni poznanje puta. U prvom slučaju nastaje, stvara se, postoji pesma nemira i nespokojna, strasnog i nespunatog saznanja o vlastitoj nagibnosti, sažičuće u svesti o sebi kao neopходnosti da se pesnik iskazuje i iskali, očisti i očvrstane postrovanjem njenog magijskog dejstva, ima u takvoj pesmi nečega od rasprskavanja zvezda, taasanja u neizmernostima i, one nejasnosti koja odzvanja tonom nepomovljive reči i ehom dotad nepoznatog zvuka, koji u važnosti odlika umetničkog stvaranja potvrđuju misao krećivljenja shvaćenog izvornog talenta — „izražavanje još neizraženih dojmova“. I kad je ponekad nejasna, Miljkovićeve pesma živi u harmonijskom silvu sa onim što hoće da izražava, pa ta nejasnost postaje više poetska dijaletička nego sistem filozofskih krutosti u saznanjnom procesu. Primeri sa drugom vrstom inspiracije, u kojoj pesnik naginje klasičnom miru i apsolutnoj težnji ka savršenstvu, pokazuju više blistavost nego dubinu, u takvim pesmama više je paradoksa no misli, više virtuoznosti veslo sročenog aforizma nego empirijskog zapažanja sa složnim umnim radom, i ne jednim čitajući se (koje su praviljene i od nedostataka poezije) čovek se seti onog dela Dučićeve poetike u kojemu se proklamuje uverenje da „jedno ništa/kad se lijepo kaže, onda to postaje jedno Lijepo“. Procedura je suviše vidljiva, burkavta mladost rasplinula se u mudro sveznaalstvo, a racionalna lupa mislenog postvoja kontrolisano dirnjenje i upravlja misljenju, težnjom i snom. Pesnik je postao svestan propusta u istoriji naše lirike, nadoknađivao ih koliko je mogao svojim znanjem i početkom ili vaskrsavanjem novih i zaboravljenih formi; bilo je u tome vežbanja duha i samo stvarne provere sposobnosti.

A osnovni ton cele Miljkovićeve poezije, one koja u suženom izboru ostaje potomstvu kao značaj pojave i prave vrednosti, jeste zvuk svetlosnog odsjaja u daljnim tammnima i vatrena raspluknost neba u kojoj i smrt znači slavje prazničke svečanosti i u kojoj ritualski oproštaj postaje slava nestanka u ime trjumfa života. Da li je uzaludnost iz prve zbirke izjednačavanje sa smrću u potiranju granica, i je li nada u drugoj svesci pesama obmanska obaveza da se veruje, a poslednja vatra sa otobračun u preteplivaju moći postojanja, — sva ta pi-

tanja mogu da dobiju različitu nadoknadu u različitim tumačenju simbola misli i slike, sintetičke pesničke elemente. Njeni misli čitade je insistiranje na smrti kao na primarnoj opsesiji u pesnikovoj inspiraciji više stvar svesne izvesnosti o konačnom kraju puta sa kojeg se nikad ni ko još nije vratio, nego što je to zaista najznačajnija poetska doživljenost Miljkovićeve motivskih nespokojja. Jer, smrt u njegovoj poeziji, pored pozitivnih i fatumskih otlika koji se u glavi nose za put u sebe kao u nepoznato, jeste i jedna vrsta sna, blagog nestajanja za jače pamćenje imena koje ostaje, a mrtvi pesnici sa svom tragičnšću svojih uzleta, nose u Miljkovićeveim spomenskim uvaženjima i ličnim simpatijama i nešto od Zmajevog shvatanja „svetlih grobova“. Miljkovićeve pesma je sva satkana od intelektualnih iskustava, od onih misaonih pregnantnosti u kojima se pre uočavaju odnosi nego stvari, a u odnosima su uvek zategnuti lukovi suprotnih napona: gde je život tu je i smrt, vatra i pepeo su zajedno, san i java se dodiruju, let i dad u istom su prostoru istovremeno, pohodi nas nirvana a i mi nju posećujemo, izvan nesreće nema pravog znanja o trjumu, govor je samo lek za našu samoću, združeno je stvarno sa izmišljenim; i u svim tim dijaletičkim sudarima primarna je varnica tangenentnog kontakta koja se rasparkava u nova radanja i redanja vitalnih čari života. Iznad takvih Miljkovićeveih skoro gnomskih uopštavanja stalno lebdi vibranti duh nadahnuća, neodređenost ili bogatstvo dimenzija reči i nikad dovoljno bekstvo od one preciznosti reči, čija oskudnost značenja smanjuje simboličku vrednost pesme. Kao da magijska kraljica Mab u nezaušavljivom Merkurijevom retorskom letenju dirnje svakom silhu po jedan smisao više, po jedan ton drukčiji od prvog jeka, po jedan relief izrazitiji od onog koji se odmah vidi. Ispisuje li pesnik neopozivu sigurnost svoje misli: „Svet će spoznati onaj ko ga menja“, „Upotrebljiv samo u snu, svet nas vara!“, „Samo je budnost pesma...“, „Isto je pevati i umirati“, „Jači će prvi posustati“, „Onaj ko peva ne zna je li to ljubav ili smrt“, „Istinske su reči tužne“, „A put je samo upoznato bespuće“, „... nema pepela već samo plamen koji spava“, „Samo su slabi izvan opasnosti“, „Ništa nije izubljeno u vatri samo je sažežto“, „Granice u kojima živimo nisu granice u kojima umiremo“, biće sve to snaga mislenog prodora jedino u svog konstelaciji pesme, u njenom obrisu slikovnih neravnina koje se odjednom mećafski zgusnu u izvijenju grn sa znanja što kruniše tajnovitu poruku nemirenja sa svetom, otpora praznini, „ozdravljenja od ništavila“.

Pesma Branka Miljkovića je narsitljiva u svojem sukobu sa životom u ime nekog novog života, koji je pesnikova slutnja, ona je most gradilackog prelaza u svet snoviđivljenja prediva, koji sa pesnikovom verom i odbrana „natpevanog beznada“.

Možda ćemo jednom moći
Da to što kažemo dodirnemo
rukama.

Anticipirana fizičkim faktom smrtnog uništenja pesnikovog, Miljkovićeve poezija trpi surovu osudu predskazanja i potvrđuje sav rizik bukvalnih identifikacija sa elementima pesme, kao što su jutro belo, drvo, ostavljanje imena kad ne može da se vrati... To, u prvim reagovanjima na umetničku vrednost te poezije, znatno smanjuje i potiskuje onu ivicu koja se dodiruju vatra plamena i gorenja sa snom novih vizija i nestajanja za neki drugi svetmir koji će ponovo da nas rodi. A vatra i san su združeni u svim pesnikovim preokupacijama: uzaludna ljubav, znanje u svesti o zaboravu, lepota zabluđske pesme, smrtonosni život koji smrti odoleva. U sporu sa životom to nije daleko od smrti, ali nije smrt. Žeto je životni poraz ovde, u dijaletici kao poetskom osećanju i preobliju života, put u besmrtno. Na toj orti gde se dodiruju legenda i istina smrt je prevaziđena njom samom.

I zbog toga treba odmah reći da književna studija Petra Džadžića o Miljkoviću i njegovoj poeziji dolazi u pravu reč. Radena sa simpatijama koje nisu nekritička

apologija, dosledno začeta još u prvoj podravnoj reči na odziv o koj poeziji kao događaju, nastajala kroz dugo vreme kritičarevno aktivnog delovanja „iz dana u dan“ i merena istorijskim relacijama sigurnog poznavanja poetičkih strujanja u posleratnom periodu, ta studija je značajna ne samo po tome što ubedljivo ugrađuje jedno od centralnih mesta Miljkovićevoj poeziji danas, nego što je i uteha da sve naše nisu pokopane u oživljavanje dobrih tradicija kada su se u savremenici pisale opširne rasprave. Ona dolazi da niviše onaj priprejeni sukob između kritičara i pesnika, o kome se ispredaju gatke sujetnih slojeva u netrpeljivoj surevnjivosti, i da potvrdi stvaralacku pulsaciju punog sporazumevanja na liniji onih duhovnih koincidencija koje ujedinjuju tolerencija suprotnih tvoračkih darova. U ovoj studiji Džadžić brani istinu novoga glasa koji je u našu liriku ušao sa Miljkovićem, zalaze se za njen ekstrat ubojnog nastavljanja, tuče u glavu epigonsko podražavanje, sledi tok originalnog isidorski shvaćenog „daha“ koji potmeta dosadašnji lirsko-misloni spreg pevanja kod nas, izdvaja energiju stvarnog pesničkog naprežanja nastalog jedinim putem ličnih muka od učeno-knjiških povoda koji su posredstvom lektire i filozofskog obrazovanja mogli da se transponuju kao oblik igre i vežbanja, sa strahom kritičkog ispitivanja pronalazi plodna ostvarenja za proveru idealnih zadržava simbolističke i nadrealističke poetike i njihovog uzajamnog „mirenja“.

Možda i nesvesno, no Džadžić je dodao i neke nove momente koji pothranjuju legendarni oreol zagonekne. Uticala se tako jedna prokleta ljubav prema ženi potvrđena faktsimilskim dokumentom krvlju i tragikom pisanih redova, nastala je misterija o „neukrotivoj reči“ koja je odselala pesnikovu inspiraciju i stvarnost nemogućeg življenja. Nektako iz daljine i nostalgicno, itako samo mogu slike iz detinjstva, dolaze, priredivačevom piletjskom obavezom, fotografije iz porodičnog albuma i primeri rukopisa, koji još više pojačavaju tužna sećanja u evociranju uspomena na „prince srpskih pesnika“.

Džadžić nije ostao hladan i nezainteresovan tumač Miljkovićeve pesme. Sa smislom za logičke operativnosti u mišljenju, kontemplativno usredsređen na funkciju svakog stihova, sa iskustvom stalnih konstelacija činevne produkcije, sa aktivnim zaživljavanjem u vremenu burnih posleratnih književnih struja, on je i ovde kritičar-borac, kritičar-sudija, sav okrenut na misao o ulozu u razmiđivanje granica, branilac pesničke slobode stišavane isključivo stvarnom inspiracijom, kulturom izrazu i značajnim obrazovanjem. Njegova slika vremena, data sva u kondenzovanim sažetostima osnovnih linija borilačkih kretnji, možda je i sporna, ali je nezamerni dokaz o tome kako kritičar potpuno drhti sa epohom, služi još svom angažovanosti u afirmaciji smisla pevanja, utiče na smene njenih tokova koji idu u osvajanje agonije misli u rvanju sa životom. Džadžićeva armatura je veoma pokretna i rekao bih dalekookom parala i fiksir i približi detalj nego što je sposobna da stvori celovitu sliku i opšti presek, biže rasčlanjaju stih nego što tumače vertikalnu ideju pesme, više je skokovitom nabrajaču nego u jakoj ophranosti sistemu, hoće pre da se potkrepri autoritativnim citatom nego što dubi vlastitu misao originalnim analitičkim raspredanjem. Džadžić voli da meditira o odnosu biće-nebiće, da poeziju doista jedinstveno posmatra u vezi samo sa dva računava, bodlerovsko-rembovskom i malarne-vlerijskom i otuda i u tumačenju. Miljkovićeve poezije ona filozofska i stručna nategnutošćena terminologije, otuda i zanemarivanje uticaja sovietske revolucionarne i simbolističke lirike na našeg pesnika.

Ali, budući istoričar naše književnosti neće smeti da zaobide ovu dobru knjigu izabranih pesama, eseja i fragmenata Miljkovićeve književnog dela, i neće moći, baš povodom Džadžićeve opširne studije o pesniku, da zamermi punu pozitivnu potvrdu predskazanja pesnikovog:

hoće li sloboda umeti da peva
kao što su sužnji pevati o njoj.

* Branko Miljković: Pesme. Petrograd 1965. Izbor i predgovor Petra Džadžića.